

Olga Šmídová Matoušová, Blanka Tollarová, Karel Čada a kolektiv:
Po stopách moci v nemoci. O morálce, moci a komunikaci v českém zdravotnictví
 Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2017, s. 238

Knihu *Po stopách moci v nemoci* s podtitulem *O morálce, moci a komunikaci v českém zdravotnictví* vydalo v roce 2017 Sociologické nakladatelství (SLON) v Praze. Jedná se o soubor případových studií, jež prostřednictvím různých kvalitativních metod reflektují stav v současném českém medicínském prostředí. Jsou použity například analýzy diskursů a rámců a jejich dopady v kontextu konkrétních situací, ale i další metody, jako například etnometodologie. Autoři přispívají k diskusi o tématech, která byla dosud pro sociologii medicíny, zdraví a nemoci spíše marginální. Ač každý představuje svá výzkumná zjištění z jiného úhlu pohledu a témata spolu zdlánlivě nesouvisí, propojující linku tvoří právě téma moci a nakládání s ní v medicínském prostředí. Na vznik publikace byla Fakultě humanitních studií UK poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT – 2016).

V úvodní části knihy nazvané „Sociologie medicíny: Odpovědnosti jednotlivce v hierarchickém poli“ Karel Čada podrobně popisuje východiska uvažování o tématu, kontext současné situace a stavu bádání. Kromě představení jednotlivých autorů a jejich studií připojuje informace o některých dostupných zjištěních a připomíná řadu dalších sociologů zabývajících se souvisejícími tématy. Dopodrobna popisuje kvalitativní metodologii a teoretická východiska, na nichž jsou jednotlivé výzkumy vystavěny. Nakonec reflektuje pozitiva interpretativní perspektivy výzkumníků a vyzývá k využití poznatků v lékařské etice. Šest kapitol této publikace se společným jmenovatelem moci se věnuje rozmanitým oblastem a zkušenostem v různých situacích v medicínském prostředí.

První kapitola „Diskurzivní zápas o jinou ‚normálnost‘: Zkušenosti a postoje hospicových dobrovolníků“ autora Bole-slava Kepřta prezentuje výsledky zjišťování v prostředí hospicové péče. Nejprve autor popisuje dominantní diskurz smrti a umírání – tabuizace a vymísťování – a design výzkumu – polostrukturované rozhovory se sedmi dobrovolníky. Následuje představení výzkumných zjištění – postojů a jejich proměn na základě zkušeností dobrovolníků s doprovázením umírajících. Některé postoje lze v kontextu dominantních diskursů (např. lékařů – pozice moci a vlivu vědění) označit za vystoupení za jejich hranice, což přináší „život ve dvou diskurzech“ (s. 37). Studie ukazuje různé varianty diskurzivních strategií, jak lze ke smrti a umírání přistupovat, a s odkazem na konkrétní zjištění nabízí alternativu diskurzu, která může umírajícím i jejich příbuzným pomoci zmírnit utrpení a nalézt smysl.

Ve druhé kapitole s názvem „Kvalita života žen s migrénou: Preventivní strategie zvládání nemoci“ přibližují autorky Olga Šmídová Matoušová a Veronika Kontrová zkušenosti žen se závažnými bolestmi hlavy. Začátek textu věnují informacím o charakteru migrény a přístupu medicíny k tomuto onemocnění, včetně spouštěcích faktorů a mechanismů. Následuje popis výzkumu – hloubkové rozhovory s pěti ženami ve věku 18–30 let s cílem analyzovat žité zkušenosti nemocných, strategie zvládání či adaptace, a zejména preventivní strategie. I tato studie ukazuje zásadní rozdíly či konflikty dominantního (lékařského) diskurzu, tentokrát s potřebami a zkušenostmi jednotlivých žen s migrénou. Vedle toho však také naznačuje, že v běžném povědomí se přístup k migréně, na rozdíl od jiných (chronických) nemocí a jejich společenských dopadů, odlišuje. Na základě výzkumných zjištění autorky mj. doporučují reflexi komunikace expertů s pacienty tak, aby tyto pozice byly více symetrické a aby osobní zkušenost samotných nemocných byla brána jako významný zdroj či prostředek v procesu léčby.

Třetí kapitola „Role léků v biomedikalizaci lidských identit: Genealogie diskurzu zdravotních nadějí“, jejímž autorem je Karel Čada, se věnuje zejména konceptu medikalizace. Na příkladech farmaceutických trhů s léky na poruchy pozornosti, nálad a poruchy erekce ukazuje jeho konkrétní rysy a dopady. Úvodní část tvoří popis rozvoje medicíny směrem k obchodování v kontextu společenských změn ve 20. století. Následuje vysvětlení medikalizace jako typu ovládnutí (koncept *governmentality*), včetně revize, která reflektuje nové oblasti medicíny. Podrobný popis, jak uvedený některých typů léků na trh ovlivňuje lidskou identitu a chování (prožívání nemoci), odhaluje další významnou složku moci medicíny.

Ve čtvrté kapitole „Transsexualita: Identita jako projekt a ohmatávání hranice genderové identity v dnešní době“ autorka Lenka Němcová Guhlová zkoumá proměnu diskurzu určujícího hranice genderové identity a sexualit, včetně kategorií, rámců a pozic/rolí. Podrobně, metodou etnometodologie, zpracovává příběh konkrétního extrémního případu – člověka identifikujícího se s transsexuální diagnózou. Na podkladě teoretických východisek o pohlaví a genderu testuje vliv dominantních diskurzů v oblasti sexuologie a dalších věd v kontextu situace a stavu transsexuálky Míši. Její životní příběh reflektovaný autorkou tvoří významnou část této kapitoly.

Pátá kapitola „Případ zatčené rodičky a morální principy českého porodnictví“ autorky Emy Hřešanové se věnuje konkrétnímu případu ženy, která se několik hodin po porodu rozhodla opustit porodnici i se zdravým novorozencem. Následovala řada událostí, jež vyústila v její násilím donucený návrat do porodnice. Autorka podrobně zkoumá argumenty klíčových aktérů (jaké jsou pro ně vyšší morální a právní principy) a zároveň z téhož úhlu pohledu poskytuje rozbor mediálního obrazu celého případu. Na uvedeném ukazuje odlišnosti přístupů k porodu (modelů biomedic-

cínského a přirozeného) a proměny v uvažování o porodu v postsocialistické české společnosti.

V poslední kapitole „To si člověk nemůže brát osobně: Management emocí jako součást profesionálního výkonu role zdravotní sestry“ se autorky Olga Šmídová Matoušová a Blanka Tollarová zamýšlí nad postavením zdravotních sester v medicínském prostředí a analyzují, zda se jedná o profesi, či semiprofesi. Podrobně popisují hierarchii v medicínském prostředí, vzorce interakce a spolupráce sestra–lékař a normalizační strategie adaptace sester (aby samy sebe považovaly za dobré sestry) zaměřené na management emocí. Identifikují přitom body, které tento mocenský řád způsobují a udržují, včetně aktuální příležitosti ke změně.

Kniha si zaslouží ocenit především za otevírání témat, která nejsou či nebyla v sociologii medicíny dosud významněji zkoumána. Značným přínosem je též velmi podrobné zpracování sledovaných oblastí a důsledný popis teoretických východisek a souvislostí. Ač se jedná o soubor studií různých autorů, tematicky se čtenář opravdu vydává po stopách moci v nemoci. Výsledkem je detailně zpracovaný náhled na různá témata, jejichž společnými jmenovateli jsou moc, morálka a komunikace v prostředí českého zdravotnictví.

Publikace je v první řadě určena, jak je zmíněno v úvodní části, všem, kteří se zabývají sociologií medicíny, zdravím a nemocí. Vedle čtenářů sociologů aspiruje též na to, mít čtenáře z řad zdravotnického personálu, lékařů, sester či dalších profesionálů, kteří se zabývají sociálními aspekty zdraví a nemoci, jako třeba sociálních pracovníků či psychologů. Pro sociology může být nejen zdrojem informací, ale i učebním textem pro oblast kvalitativních výzkumných metod. Je však potřeba říci, že právě z důvodu obsáhlého popisu teoretické báze a východisek jednotlivých metod může být srozumitelnost textu pro čtenáře nesociologa poněkud obtížnější. Nicméně i pro

ostatní profesionály publikace přináší řadu inspirací a příklady dopadů do praxe. Do kontextu čtenáře sice uvede právě úvodní kapitola, ovšem kniha postrádá závěr – shrnutí, které by uzavřelo celé téma a propojilo závěry jednotlivých kapitol. Po dočtení posledních řádků poslední kapitoly tak ve vzduchu zůstává otázník – otevřený prostor.

Závěry výzkumných zjištění jsou však natolik zajímavé, že nutí k přemýšlení – i když šestkrát. Kniha se tedy může stát dobrým odrazovým můstkem pro všechny odborníky v oblasti medicínského prostředí, když jim nabízí podněty pro další uvažování o dominantních diskurzích a možnostech je ovlivnit a dosáhnout změn.

Melanie Zajacová

Miroslav Hroch: Hledání souvislostí.

Eseje z komparativních dějin Evropy

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2016, 340 s.

Ne každý historik zůstává plodný i v osmé dekádě svého života. Jedním z potěšujících příkladů je Miroslav Hroch, známý v evropské i české historiografii jako klasik výzkumu národních hnutí. V českém prostředí získal uznání také jako autor mnoha prací z evropského novověku, učebnic, popularizačních knih, i monografií o evropském feudalismu nebo revolucích. Předkládaná kniha má podnázev *Eseje z komparativních dějin Evropy*. Dlužno říci, že autor během předchozích desetiletí tento žánr příliš neužíval. Esej je v kontinentálně evropském významu literárním útvar, který se pokouší klást nové, překvapivé otázky, nebojí se na ně formulovat originální odpovědi, nemá ambice přinášet nová fakta, ale znovu promýšlet obecně známá. Zkrátka je myšlenkovým pokusem, kde platí odvaha sdělit něco nového více než odborná zdrženlivost. Při veškerém obdivu k autorově erudici a šířce zájmu, nejde o eseje v tom-

to slova smyslu. Kdo si chce přečíst eseje o historii, ať sáhne k pracím např. Jana Patočky, Jana Tesaře nebo Dušana Třeštíka. Hroch zůstává věrný didaktickému výkladu. Ačkoli klade zajímavé otázky, čtenář nachází spíše syntetizující text nabízející různorodost a obezřetnost odpovědí než lehkost esejistického pera.

Knihu tvoří deset kapitol, jejichž názvy jsou nejčastěji otázkami. Předmětem autorova zájmu je Evropa 16.–19. století (u Hrocha to ani jinak není možné) s menšími přesahy do středověku a 20. století. Základní myšlenkou knihy je komparativní přístup. V první kapitole diskutuje jeho výhody a nevýhody, zejména komparace přes národní hranice. Čtenář pochopí, že komparativní přístup je hezká ale velmi obtížná hračka, k níž je potřeba dokonale zvládnout cizí jazyky, nebát se cestovat, stále se mít na pozoru, zda nepíšete příliš z perspektivy jednoho či druhého. Hroch se zde dotýká i otázky dnes populárního výzkumu transferu, tedy sledování, jak se určitý významný lidský výtvar šíří z jedné země do druhé.

Druhá kapitola se týká specifík dějin Evropy a jejích regionů, Východu, Západu, Jihu, středu Evropy. Ačkoli se autor prakticky nezabývá mimoevropskými regiony, je zřejmé, že patří v psaní o globálních dějinách do tábora evropských excepionalistů, v protikladu k řadě mladších historiků, kteří v posledních desítkách let snášejí argumenty na podporu tvrzení, že Evropa nic zvláštního nikdy nebyla a globálního vedení se v 19. století ujala víceméně náhodou a jen na krátkou dobu. V této kapitole pokládám za velmi zdařilou systematizaci historických specifík střední Evropy, zatímco rozdělení Evropy na subregiony můžeme nalézt i v řadě jiných prací.

Třetí kapitolou se autor pustil do složitějšího tématu, které rozvíjel spíše v počátcích svého badatelského působení, a sice nerovnoměrného vývoje evropských regionů, tedy proč jsou některé části Evropy zaostalé a jiné rozvinuté. Tímto tématem dostávají-